

Насри дилангез

Самаки айёр, ҷилди якум, мураттибон Ю. Салимов, Ҳ. Ҳакимова, муҳаррир Ҷ. Азизқулов, Нашириёти «Ирфон», Душанбе, 1967.

Дар миёни адабиётшиносон, махсусан олимони Ғарб одамоне ҳастанд, ки мавҷудияти насри бой ва рангоранги пешазинқилобии тоҷику форсро инкор карданӣ мешаванд. Ҳатто баъзе мутахассисони советӣ аз қабиле Александр Боршаговский, чунин фикре доранд, ки гӯё насри бадеии тоҷик қомилан нава буда, танҳо дар ибтидои асри XX падид омадааст.

Чунонки ҳеҷ ҳодисае бесабаб рӯй нахоҳад дод, фикри ғалати боло ҳам асосе дорад. Ба фикри мо, сабаби ин фикри ғалат пеш аз ҳама, марбут ба мақоми бузурги назми ҷаҳоншумули мост. Рӯдакӣ, Фирдавсӣ, Носири Хисрав, Умари Хайём, Низомӣ ва даҳҳо дигарон, ки ганҷинаи маънавии ҷаҳонро бо дурдонаҳои гаронбаҳои ҷовидонӣ бойтару рангинтар намудаанд, шоир буданд.

Ана ҳамин мақоми олӣ ва шӯҳрати сазовори назм пеши роҳи интишори насрамонро андаке дошт. Лекин он роҳи насрро тамоман нагирифтааст, онро танг накардааст ва аз байн набурдааст, балки омили мавҷудият ва боиси ҳусну латофати он гардидааст. Аз таърихи адабиёти мо бармеояд, ки ривочу равнақи шеър ба такмил ва инкишофи насри бадеӣ сабаб шуд. «Ҷавомеъ-ул-ҳикоёт»-и Авфии Бухорӣ, «Ғулистон»-и Саъдӣ, «Тӯтинома» ва «Ғулрез»-и Зиёи Нахшабӣ, рисолаҳои Убайди Зоконӣ, «Баҳористон»-и Ҷомӣ, «Бадоеъ-ул-вақоеъ»-и Восифӣ ва дигарон аз сарчашмаи назм сероб шудаанд, аз он зебу ороиш ёфтаанд, ба шарофати он латифу салис, пухтаву дилкаш гардидаанд.

Бинобар шӯҳрати бепоён мутахассисон ба назми мо бештар диққат додаанд, бо омӯзиши он машғул шудаанд ва ҳамин тариқа, адабиёти моро фақат аз назм иборат доништаанд. Ҳоло бо гузашти рӯзгор дар натиҷаи тадқиқи суботкоронаи адабиётшиносон ин ақидаи носолим аз миён рафта истодааст.

Шоёни таҳсин ва табрик аст, ки нашриёти «Ирфон» ба наشري асарҳои мансури классикӣ диққати хеле ҷиддӣ дода истодааст. Ҳоло дар ҳузури нашриёт аз ҳисоби адибону донишмандони адабиёт - профессор И. Брагинский, доцент Н. Маъсумӣ, адибон Ҷ. Икромӣ ва А. Қаҳҳорӣ, номзадҳои илмҳои филологӣ М. Шукуров, Р. Ҳодизода ва Раҳим Ҳошим ҳаёати махсуси таҳририя ташкил ёфтааст ва аллакай мувофиқи салоҳдиди онҳо ду китоби пураарзиш «Саргузашти Ҳотам» (тартибдиҳандагон Ҷ. Азизқулов ва С. Давронов) ва «Самаки айёр» дастраси хонандагон гардид.

Аз ҷумла «Самаки айёр» асари комили бадеист. Он дорои хатти пухтаи сюжет буда, як қатор қаҳрамону персонажҳои мусбат - Самаки айёр, Шағоли Пилзӯр, Хуршедшоҳ, Фаррухрӯз, Ҳомон, Марзбоншоҳ, Рӯҳафзо, Маҳпарӣ ва ғайра, бо як гурӯҳ шахсони дар ҳулқу атвор манфӣ - аз қабили Меҳрони вазир, Қизилмалик, Ширвонаи доя ва дигарон дар шаклу намудҳои гуногун муборизаҳои шадид мебаранд. Дар асар аз тамоми воситаҳои тасвири бадеӣ-силсилаи образҳо, санъатҳои бадеӣ, забону услуб дуруст ва бо маҳорати баланд истифода карда шудааст.

Тамоми ҳодисаю воқеаҳои қисса ба ҳамдигар зич алоқаманд буда, дар он ягон лаҳзаи ноҷоя вучуд надорад; ҳамаи ҳодисаҳои хурду калон ҳамдигарро пурқувват менамоянд, яке натиҷаи дигарест ва дар айнаи замон ҳуди он низ сабаби ҳодисаи дигаре мебошад. Масалан, муаллиф ҳангоми тифлии бародарон Хуршедшоҳу Фаррухрӯз ба ҳамдигар монанд будани онҳоро ба муносибате ин тариқа гуфта буд: «Фаррухрӯз дусола шуд. Шоҳ ба меҳри падарона ўро дар канор гирифт. Дар шакли ў нигоҳ кард.

Агарчи Хуршедшоҳ кӯчак буд, ҳеҷ тафовут натавонист ниҳод, магар бад-он, ки Фаррухрӯз сухан мегуфт ва Хуршедшоҳ сухангӯй набуд» (саҳ. 23). Ана ҳамин монандии ду қаҳрамон дар роҳи ҳалли бисёр мочароҳои минбаъда кор медиҳад.

Ё худ Камкуки сиёҳ аз рӯи одати муқаррарӣ рӯзе ба шоҳзодагони зиндонӣ хӯрок оварду раҳо ёфтани як банди - Фаррухрӯзро (ӯро «Дилафрӯз» - Хуршедшоҳ гурезонда буд) пай набурд. Ин ҳодисаро пай набурдани Камкук чизи тасодуфӣ нест, балки асосҳои комил дорад, яъне: 1) ӯ хӯроки бандиёро ин дафъа (ба сабаби шаб маст шуданаш ва доруи беҳушона хӯрданаш) дер овард, агар нохост доя ояду дар додани хӯрок таъхир кардани Камкукро фаҳмад, ӯро сарзаниш хоҳад кард. Бинобар ин, Камкук парешон буд ва саросемавор хӯрокро доду қафо гашт; 2) Камкук «хуморзада буду хоболуд», зеро шароби бисёр нӯшида буд; 3) ӯ дишаб бо канизаки «Дилафрӯз» базми хосса ораста буд ва аз ин ҳам сархушу ҳам саргарон буд ва ба ин васила фикри санҷиши ҳаматарафаи бандиён дар ҳаёли ӯ роҳ ёфта наметавонист.

Ҳамин тариқа, сабабҳои реалии ҳар як ҳодисаро нишон додан (масалан, бо лашкари Фағфур берун рафтани Хуршедшоҳ - саҳ. 128; ё худ, дар биёбон об хостани Маҳпарӣ ва ба ҷои об оби дорудор додани Конун - саҳ. 263) ва дар ин асно дигаргунии рӯҳияи персонажҳоро қатъиян ба назар гирифтани (чунончи, «дар миёни ғалабаву ошӯби мардум» ҳамени зарро афтондани Заранди ҷарроҳ ва рехтани зару ошкор шудани сир - саҳ. 94; ё хоҳиши Макӯкарро ба Маҳпарӣ нарасонидани Лоло Солеҳ - саҳ. 183), мувофиқи мантики характери қаҳрамонон амал намудан (барои мисол, Меҳрон аз тарсу ваҳми Самак ҷониби Мочин меравад ва ҳол он ки Самак дар Мочин буд - саҳ. 227 ва ғайра) дар саросари қиссаи «Самаки айёр» риоя карда шудааст.

Умуман, масъалаи тасвири воқеият дар «Самаки айёр» боиси ҳусни таваҷҷуҳи махсусест. Ба ин ҷиҳати асар Ю. Салимов дуруст диққат дода, дар сарсухани худ навиштааст, як тафовути

бисёр муҳимми «Самаки айёр» аз китобҳои дигари насри ривоятии форсу тоҷик ва ҳатто адабиёти халқҳои хориҷӣ ин аст, ки ин асар аз тасвири сеҳру чоду ва даҳлати қувваҳои ғайритабӣ ва илоҳӣ озод аст.

Дар ҳақиқат агар ду лаҳзаи чодугарии Ширвонаи дояро (яке дар шакли гӯрхаре пайдо шуда, бо найранге Хуршедшоҳ ва Маҳпариро вохӯрондан: дигаре дар қиёфаи пирамарди мусофире ба Ҳалаб омада, сирри ангуштарӣ ва қиссаи Маҳпариву шартҳои дояро нақл кардани ӯ) истисно кунем, дар «Самаки айёр» ягон қувваи ғайритабӣ ва ҳодисаи чодугарӣ дучор намеояд. Ҳодисаю воқеаҳо дар зиндагӣ, дар байни мардум рӯй медиҳанд ва мушкилкушоӣ ягона - муттаҳидии ақлу хирад, зӯри бозу, ҳақиқату адолат аст.

Масъалаи образофарӣ ва характеру хислатҳои қаҳрамонон низ ҷолиби диққатанд. Дар қисса шахсони бисёре амал мекунанд, лекин ҳамаи онҳо бо рафтору кирдор, хулқу атвор аз ҳамдигар фарқ мекунанд. Образи вазири Фағфур - Меҳрон ва амалиёти ӯро аз назар гузаронем. Ин шахси қаллоб, маккор, ватанфурӯшу бешараф фитнаҳои зиёде меангезад, боиси бесабаб кушта шудани ҳазорон одамон мешавад. Вале муаллиф характери ӯро на якбора (чунонки барои бисёр қиссаҳои шарқӣ хос аст), балки тадриҷан, оҳиста-оҳиста мекушояд. Ӯ аввал ба шоҳ баъзе маслиҳатҳои қач медиҳад, баъд ӯро тамоман бегоҳ менамояд, бо найранг чавонмардонро банду қатл мекунонад, бо душманони мамлакат забон як мекунад; барои мақсадҳои нопоки худ шуда зану духтарашро ба дасти душман медиҳад ва ниҳоят ватани худро мефурӯшад. Ӯ барои нигоҳ доштани мақоми вазирии худ, барои пӯшидани асрораш тамоми восита ва макру найрангро ба кор мебарад - ӯ одамони бегоҳро ба куштан медиҳад, дурӯғ мегӯяд, хонаи мардумро хароб мекунад. Ҳамин тариқа, муаллиф характери ин шахсро зина ба зина нишон медиҳад ва дар симои ӯ ақидаи халқии камоли бешарафӣ будани ватанфурӯширо устодона таҷассум менамояд.

Дар «Самаки айёр» санъатҳои бадеӣ, аз қабилӣ ташбеҳ, киноя, тавсиф, такрор, маҷоз, муболиға, сачъ ва ғайра фаровон кор фармуда шудаанд, ки онҳо дар асноӣ лаҳза ва рӯзҳои лирикӣ, васфи манзара, майдони корзор ва монанди инҳо бештар ба назар мерасанд. Ин ҷо барои боварӣ ҳосил кардан танҳо манзараҳои падид омадани шаб ва тулӯи офтобро аз назар гузаронидан кофист.

Дар ҷилди якуми «Самаки айёр» бадал ёфтани шабу рӯз беш аз бист маротиба тавсиф ёфтааст, вале ҳар дафъа сифати ин ҳодисаи табиӣ тағйир меёбад ва ин ҳолат муносиби ҳодисаю воқеа ва ё ҳолати зоҳирию ботинии қаҳрамонон рӯй медиҳад. Масалан, ҷосусони Қизилмалик Конун ва Кофури айёр бо ҳилае ба дараи Буғрой, ки он ҷо асирони Хуршедшоҳ Қатрону Қатур ва Сайламу Меҳрони вазир дар зиндон буданд, ворид мегарданду маҳбасро аз назар мегузаронанд ва мунтазири шаб мешаванд. Дар ҷунин лаҳза бо ифодаи муҷази «сиёҳшаб» муаллиф қасди бади онҳоро таъкид намуда, барори корашонро огоҳ менамояд: «Чун маълум кард, соате дигар дар он дара мегашт ва ҳар ҷойгоҳ асбони бисёр диданд... сиёҳи бисёр ҳар ҷой медид рехта ва дар ҳамаи дара ҳафтад мард буданд - пиру шикаста ва тифл. Пас, чун замоне дигар баргашт, сиёҳшаб пой дар олам ниҳод. Конунро бад-он ҷой фуруд оварданд...» (саҳ. 223).

Ҳангоме ки суҳан дар бораи ҳарбу зарб ва корзори ҷанг равад, тасвири шабу субҳ низ ба ҳамин маъно мутобиқат мекунад, яъне, муаллиф манзараи табдили шабу рӯзро бо калимаву ибораҳои ҳарбӣ баён намуда, бо ҳамин воқеаи ояндаи майдони ҳарбро таъкид ва пурқувват мекунад: «...чун Қатрони паҳлавон ва Фаррухрӯз майдондорӣ карданд ва касе музаффар нашуд, аҳд карданд, ки рӯзи дигар ба майдон бозоянд. Ва паст гаштанд ва мебуданд, то он соат, ки шаби деранҷом ба поён расид ва лашкари шаб аз пеши рӯз мунҳазим гашт. Хисрави фалак сар аз дариҷаи само баровард ва дидор аз кӯҳсор бинамуд ва тирагию бухор аз рӯи олам бизудуд...» (саҳ. 247).

Дар асар ва, махсусан, дар манзараҳои табдили шабу рӯз таносуби сухан хеле пурқувват аст, чунончи: «алами рӯзи равшан боздоданд ва чатри шаби сиёҳ бозкашиданд» (саҳ. 106). Ин ҷо, аз як тараф, мафҳумҳои «алам» - «чатр» - «рӯз» - «шаб» - «равшан» - «сиёҳ» ба ҳамдигар муносибате дошта бошанд, аз тарафи дигар, «чатри шаби сиёҳ» пардаест, ки дар зери он (аз оламу одам пинҳонӣ) Самак Хуршедшоҳу Фаррухрӯзро аз зиндон мераҳонад. Ё худ «чун субҳи рӯз аз олами ғайб забона» мезанад (саҳ. 110), Самак ба тарзи махфӣ бо тавассути Сомона сирру нақшаи дарборро мефаҳмад ва мувофиқи он кор мекунад. Инчунин, агар ифодаи шаби тира ба охир омад» (саҳ. 171) - фаро расидани субҳро нишон диҳад, боз аз он мазмуни болодастии қаҳрамони мусбат - Хуршедшоҳ ва шикастаҳолии Қизилмаликро хондан мумкин аст...

Забони асар равону суфта, латифу ширин, мӯъҷазу таъсирбахш аст. «Самаки айёр» пур аз каломи суфтаи халқӣ, ибораҳои ҳикматнок, суханони таносубдор аст. Дар сабку услуби «Самаки айёр» осори таъби равони адиби заковатманде равшан мушоҳида карда мешавад.

Ин ҷо мо бо дахҳо калимаву таъбирҳои вомехӯрем, ки қисман ҳоло ҳам дар байни халқ зиндаанд, вале дар забони адабӣ маъмул нестанд ва ё кам истеъмол мешаванд, чунончи: «бардоштан» (гирифтани, бурдани), «ҳаял кардан», «чӯб хӯрдан», «нигоҳ кардан» (бо нияти бад назар андохтани ва даст кофтани), «бо замин рост кардан» (хароб, хоку туроб намудани), «нишастангоҳ», «паришаб», «яла кардан», «дӯстгонӣ», «азим тарсидан», «дар об чустан» ва ё «дар об талабгор будан» (бо нияти бад хеле бисёр чустан), «расонидан» (хабар кардан), «сӯзидан» (сӯхтани), «ҷойгоҳ кардан» (пинҳон намудани), «ғалаба» (шӯру ошӯб), «чанг кардан» (сарзанишу коҳиш намудани), «ҳамчанд» (монанд), «калиддон» (сӯрохии калид дар қулф) «сарчӯпон», «нодошт» (вайронкор), «атрофҳо», «аҳволҳо» ва ҳоказо. Дар асар ҳикматҳо, суханони таносубдор фаровон кор фармуда шудаанд, масалан: «...шаҳнаро хидмати бисёр карданӣ ҳам ба киса ва ҳам ба пой...» (яъне: пора

ва хизмат); «Бедасторча пеши Қизилмалик натавон рафтан» (бетӯҳфа, дасти хушк...); «...Конун... ба роҳ афтод ва бирафт, ба роҳи бироҳ» (ҳам роҳи наздик, ҳам ишора ба бироҳӣ – сиёҳдилӣ); «Беҳзод дар ҷуволи ӯ рафта буд...» (яъне, фирефта шуда буд) ва ғайра.

«Самаки айёр», ки қиссаи халқист, дар он бисёр ибораву ифодаҳои халқӣ ва суханронии омиёнаву дилчасп мавҷуданд. Ҳамчун: «Писаре аз вай дар вуҷуд омад, чун сад ҳазор ниғористон»; «Хуршедшоҳ ҳеҷ қабул накард»; «Шағоли Пилзӯр... сари ҷавонмардони ин шаҳр аст»; «ин кор карди шумост»; «он чи Хуршедшоҳ кард ва мардӣ, ки вай намуд ва доя, ки гирифт ва зиндон, ки шикаст...»; «...шоҳ мегуфту Шағол мегуфт, то ба даҳ рӯз қарор афтод»; «бод давидан гирифт»; «асп саркашӣ кардан гирифт»; «Самаки айёр аҳволи рафта бозмегуфт, паҳлавонон аз ханда беҳол»; «буни найза бар замин кашон карда» ва монанди инҳо.

«Самаки айёр» аз лиҳозу сарфу наҳв низ ҷолиби диққат аст. Дар назми классикии мо муайянкунандаро пеш аз муайяншаванда (аз қабилӣ «пароканда-лашкар», баъзан меоварданд, ки ин усулро дар «Самаки айёр ҳам дучор менамоям – ҳамчун «падар-азиз» (яъне, «азизи падар»), «сиёҳшаб» (шаби сиёҳ) ва ғайра. Ҳам дар назму ҳам дар насри тоинқилобии мо дар асоси феъли замони гузашта («хондам», «кардам») ва морфемаи «-е» сохтани феъли давомдори шакли танҳо («хондаме», «кардаме») маълум буд (инро сифати феъли префикси «ме» ҳам мегӯянд) ва дар ин қисса ин ҳолат низ дида мешавад, аммо он дар шакли ҷамъ буда, ҳоси забони гуфтугӯист — чунончи: «донистемӣ», «нагуфтемӣ», «кардемӣ», «бигрифтамоне», «биевардамоне» ва ғайра. Ин ҳодисаи аҷиб аст ва таърихшиносони забон бояд ба ин диққат диҳанд.

Пеш аз масдар омадани феъли замони гузашта («аз пеши Самак бадар натавонистам омадан»), исм шудану бандаки изофӣ гирифтани масдар («рафтани бар болои қалъаро чора надонӣ»),

ба ҷои сифати феълӣ омадани масдар («ба қалъа рафтан тавонем»); муайянкунандаро аз ҳама охир бурдану хабарро аз он пеш бурдан («дар ҷодуӣ даст дорад азим»), баъзан такроран овардани хабарҳо («нақши ин хотам донам ва номи худованди ин хотам ҷойгоҳи вай донам»; «надимии хоси худ ба вай дод ва хазинадорӣ ба вай дод» ва дигар ҳодисаҳои грамматикӣ, ки нишонаҳои забони адабӣ ва халқии асрҳои X-XI ва минбаъд мебошанд, ҷолиби диққат буда, шоистаи омӯзиши ҷиддии махсусе мебошанд.

Аз «Самаки айёр» алҳол танҳо як нусха маълум аст ва он ба тавассути донишманди маъруфи Эрон Парвиз Нотили Хонларӣ ба тадриҷ интишор хоҳад ёфт.

Рафиқон Ю. Салимов ва Ҳ. Ҳакимова дар нашри оммавии ин қиссаи дилангез камар бастанд ва ҷилди нахусти онро дар асоси нашри мазкури Хонларӣ дарҷ намуданд. Ҳозиркунандагони чоп матни қиссаро хеле бодиққат хондаанд ва баъзе калимаву ибораҳои, ки дар нашри Хонларӣ саҳван дарҷ гардида буданд, алоқадри ҳол ислоҳ намудаанд. Аммо баъзе хатоҳои нашри Хонларӣ аз назари ҳозиркунандагони матни мазкур низ дур мондаанд, ки барои намуна дар ҷое иваз шудани номи «Фаррухрӯз»-ро ба «Рӯҳафзо» зикр кардан мумкин аст: баъди дастгир шудани Ширвонаи доя ӯро ба сарои ҷавонмардон меоранд ва сарзаниш мекунанд... ва дар ҳамин боб ҷумлае ҳаст: «Рӯҳафзо бар болини доя бинишаст ва аз ҳар гуна мутолибат мекард...» (саҳ. 66). Ин ҷо, ба гумони мо, ба ҷои «Рӯҳафзо» бояд «Фаррухрӯз» бошад.

Мазмуни баъзе ҷумлаҳои «Самаки айёр» торик ва ё мантиқан сактадоранд, ки ин ҳолат ҳангоми ба хатти нав кӯчондан рӯй додааст. Масалан, маънои ин порчаро фаҳмидан душвортар аст: «...ин ҷавон... аз баҳри худ ӯ аз барои шумо истодааст» (саҳ. 69).

Вале дар нашри Хонларӣ ҳамин порча дар чунин шакл аст ва он саҳеҳ мебошад: «...ин ҷавон... аз баҳри худ ва аз барои шумо

истодааст» (сах. 62). Дар ин намуна: «Шабдиз мерафт ва Қизилмалик (...) дунболаи вай мерафт, то ба сарҳадди Чин расиданд. Чун Қизилмалик рӯй ба Чин овард, даст ба торочу ғорат баркушод ва ғорат карданд ва сӯхтан фармуд» (сах. 101), чанд калима (Қизилмалик бо сӣ ҳазор савор дунбола мерафт) партофта шуда, як калима «ғорат кардану сӯхтан» хато навишта шудааст.

Дар мисоли «... Самак ба духтару Лоло Солеҳ ва хазина диданд, ҳамагон пиёда гаштанд» (сах. 141) ба ҷои «бо» - «ба» афтодааст, аз «хазина» пасоянди «-ро» мондааст ва «ҳамгинон» (сах. 143) ба «ҳамагон» табдил ёфтааст. Мазмуни ин порча «Чун ҳама тартиб карданд, се паҳлавон бо бист ҳазор савор азми рафтан карданд, ки дар майдони сухан ва корсозии сипоҳ. (?) Шаҳрони вазир гуфт...» торик аст, зеро он ғалат кӯчонда шуда, ба ҷои «миёни сухан» (сах. 172) «майдони сухан» афтодааст ва нукта баъди «сипоҳ» бемавқеъ мебошад. Ҳамин тариқ, аз «бигӯй, то кучоянд» (сах. 195) — «то», «роҳи ту дур аст» (сах. 219) - «ту» аз матн хориҷ мондаанд.

Дар сах. 223 ба ҷои «ба ҷаҳди бисёр» «биҷаҳид бисёр», (сах. 276), ба ҷои «омодаему омадем» - «омадему биёмадаем», «ҳалқе» - «ҳалқ», «ба ҷои зинҳор» — «ба зинҳор», (сах. 293) ба ҷои «нон меҳӯрди» - «нон овардӣ» навишта шудаанд. Дар лавҳаи зерин бошад, чанд калима ҳазф карда шуда, чанди дигар ғалат дарҷ ёфтааст. «Мардии шумо ин буд, ки касе дар майдон бигирифтед (дар асл: «маро бигирифтӣ») ба макру ҳилат. Ман маст ва дар хоб, ки зане бечора паҳлавони мастро хуфта дарбинад (дар асл: «паҳлавоне мастро дар банд») тавонад овардан» (сах. 229).

Камбудӣ ва нуқсони порчаи зерин хеле равшан буда, зиддияти мантиқии онро хонанда зуд пай мебарад: «Сурхвард салом гуфту хидмат кард. Маҳпарӣ ўро биншонду бинвохт ва бифармуд, то чулоб оварданд. Маҳпарӣ дар вай нигоҳ кард. Яъне, «канизакон берун фирист». Маҳпарӣ он ҳар ду канизакро ба коре машғул кард (сах. 292). Аз ин лавҳа як ҷумлаи содда (Маҳпарӣ дар

вай нигоҳ кард. Сурхвард ишорат кард, яъне, канизакон...») афтидааст, ки дар натиҷа тамоми маъно иллат ёфтааст.

Бояд гуфт, ки дар қиссаи «Самаки айёр» порчаҳои шеърӣ, сура, калимаву ибораҳои арабӣ хеле кам дучор меоянд ва як тафовути услубии ин қисса аз дигар асарҳо, монанди «Ҳазору як шаб», «Чор дарвеш», ба фикри мо, ҳамин аст. Бо вучуди ин, дар ҷилди якуми «Самаки айёр» чанд порча шеър омадааст, ки онҳо бамавқеъ буда, барои тақвияти фикри асоси воситаи хубе гардидаанд.

Мутаассифона, дар порчаҳои манзум ҳам нуқсон роҳ ёфтааст, чунончи:

*«Хуш мевазад ба бад-ин дилам ин боди навбаҳор,
Машҳуд мешаванд ҳама ошиқони зор.
Гӯй ки бӯи ёри ман аст ин ба вақти субҳ.
З-он ваҷҳ мешавад дили девона беқарор».*

(сах. 62)

Дар мисраи дувум маъно, якуму севум ҳам маънову ҳам вазн иллат дорад: дар мисраи аввал «ба» барзиёд аст, дувум — «машҳуд» не, балки «мадҳуш» мебошад, дар мисраи севум ба ҷои «гӯй» «гӯё» ё «гӯй» бояд навишт.

Ҳамин тариқа, ба эътибори андаке бедикқатии мураттибон як қатор калимаву ибораҳо - чунончи «давр мекард» (дур...), «боздорӣ» (боздоди), «мегардон» (магардон), «қароча» (қабоча), «бақо дод» (бақо бод), «бистид» (бисутуд), «мебурданд» (мебуданд), «чунон» (чандон), «бадар» (ба зер), «Садоъ» (судоъ), «мард будӣ расида» (маро ба вай...), «бирав» (бар ӯ), «ақба» (уқба), «ба ховарон» (ба Ховар ӯ) хато бардошта шудаанд.

Дар имлои як гурӯҳ калимаҳо усули ягона нигоҳ дошта нашуда, балки ба шаклҳои гуногун навишта шудаанд, масалан, «самоъ» - «симоъ» (дурусташ «самоъ»), «дуккон» — «дӯкон»

(саҳеҳтараш - «дуқон»), «лигом» - «лаҷом» (дурусташ «лаҷом»), «салеҳ» - «силеҳ» (бояд «силеҳ»), «хазона», «хазина» (бояд «хазина» ё «хизона»), «бадрақа» - «бадарақа» (дурусташ - «бадарақа») «хирвор» - «харвор» (маъмулаш «харвор») ва амсоли инҳо.

Дар «Самаки айёр» як гурӯҳ калимаву ифодаҳо, ки мувофиқи имлои забони ҳозираи тоҷикӣ бояд якҷоя навишта шаванд, ҷудо дарҷ гардидаанд, чунончи: «ту аст» (туст), «ба ғоят» (бағоят), «дар хур» (бояд: дархур), «яке аст» (якест), баҳам оваранда (баҳамоваранда), «шумо аст» (шумост), ин ҷониб (инҷониб), «чаҳор садгом» (чаҳорсад гом), «шаб ниҳод» (шабниҳод), «рӯми сурат» (румисурат) ва ғайра. Ва баръакс, қисме аз ибораҳо дар шакли пайваст ҷоп шудаанд, ки ба ин «фурӯмонд» (фурӯ монд), «бордоданд» (бор доданд), «сафзада» (саф зада), «онгоҳ» (он гоҳ), «бузургворшоҳ» (бузургвор шоҳ), «нигоҳдор» (нигоҳ дор), «бозкард» (боз кард) ва ғайра мисол шуда метавонад.

Дар «Самаки айёр» назар ба дигар асарҳои насрии тоинқилобӣ калимаву ибораҳои мушкилфаҳм, истилоҳоти кӯҳнашуда камтар вомерӯанд. Хеле хуб аст, ки ноширони асар қисми зиёди онҳоро дар ҳошияҳо шарҳу эзоҳ додаанд, вале як гурӯҳи калимаҳои ба хонандагонӣ умум номафҳум — ҳамчун «хизрон» (саҳ. 23), «амуд», «мулоабӣ» (саҳ 24), «мағрақ», «соҷ», «оҷ», «обнус» (саҳ. 49), «матмура» (саҳ. 69), «ҷубб» (саҳ 71), «теғи аърой» (саҳ. 248) аз назар дур мондаанд.

«Гулоб» чи дар байни халқу чи дар адабиёти бадеӣ аз қадим боз маълум ва машҳур аст, аммо он дар саросари «Самаки айёр» дар шакли муаррабаш, яъне «ҷулоб» навишта шудааст ва дар ҳошия саҳ. 20 ба он чунин шарҳ дода шудааст: «шарбате, ки аз қанду гулоб ҳозир мекунанд. Ин эзоҳ ба ҳақиқат мувофиқати кулӣ намекунад.

Тавзеҳи калимаҳои «кутвол» (саҳ 150), «Ориш» (саҳ. 27; бояд «Ораш» навишт), ҳам носаҳеҳанд, зеро кутвол-фармондеҳ набуда,

балки «қалъабон», «қалъадор», «шаҳрбон» аст; Ораш – на «номи шаҳре», балки исми паҳлавони машҳури тирандоз мебошад.

Дар асар баъзе калимаҳои маълуми машҳур ҳам – ба мисли «мӯътамад» (саҳ. 22 ва 216), «суроҳӣ» (саҳ. 193), «газоф» (саҳ. 209), «алам» (саҳ. 121), «залн» (саҳ. 239) «матбах» (саҳ. 41 ва 119) ва ғайра шарҳу эзоҳ дода шудаанд, ки ба ин хоҷат набуд. Қисме аз калимаҳо ҳамчун «ошноҳ» (саҳ. 24, 117), «зарродхона» (саҳ. 41, 137), «лавн» (саҳ. 49, 137), «судоъ» (саҳ. 67, 126, 136), «темор доштан» (саҳ. 122, 191), «табарзад» (саҳ. 33, 279), «майманау майсара» (саҳ. 227, 247) ва ҳоказо дуборию себорӣ бе ягон зарурият тавзеҳ ёфтаанд.

Ҳамин тариқа, баъзе хатоҳои хурду калони имловӣ дар чилди якуми нашри тозаи «Самаки айёр» воқеъ гардидаанд ва орзуи хонандагон ин аст, ки чунин ҳодисаҳои ногувор дар чилдҳои минбаъдаи ин қиссаи шӯрангез рӯй надиҳанд.

Р. МУСУЛМОНҚУЛОВ.